

JADIDCHILIK HARAKATINING ASOSIY MAQSADLARI

Ergasheva Nodira Alijon qizi

*O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Professional
ta'lim va san'at fakulteti 2 - kurs talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda paydo bo'lgan jadidchilik harakatining asosiy sabablari va sharoitlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada jadidchilikning paydo bo'lishiga ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy omillar, shuningdek, eski maktab tizimining cheklovlari va ma'rifatparvar ziyolilarning roli yoritilgan. Shuningdek, harakatning Usul-i Jadid maktablari orqali xalq ma'rifatini oshirish va zamonaviy bilimlarni joriy etishdagi ahamiyati ta'kidlangan. Maqola ilmiy manbalarga tayangan holda, o'quvchilarga jadidchilikning tarixiy va madaniy jihatlarini tushunishga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *Jadidchilik, ma'rifat, ma'rifatparvarlik, ta'lim islohi, savodsizlik, Turkiston, madrasalar, ilm-fan, pedagogika, yangi uslub, ijtimoiy o'zgarishlar, iqtisodiy rivojlanish, siyosiy sharoit, jurnalistika, adabiyot, milliy uyg'onish, teatr, ziyolilar, taraqqiyot.*

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasining ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'naviy hayotida murakkab jarayonlar yuz bera boshladi. Bu davrda jamiyatning taraqqiy etishiga to'sqinlik qilayotgan omillar, xususan, savodsizlik, eskicha ta'lim tizimi, fan va texnika yutuqlaridan uzoqlik, xalq ongining sustligi kabi muammolar tobora yaqqol ko'zga tashlanar edi. Ana shunday tarixiy sharoitda xalqni uyg'otish, uni zamon bilan hamnafas qilish zarurati vujudga kelib, natijada jadidchilik harakati shakllandi.

Jadidchilik — bu oddiy ta'lim islohoti emas, balki jamiyatni tubdan yangilashga qaratilgan keng ko'lamli ma'rifatparvarlik harakati edi. Jadidlar o'z faoliyatida xalqni ilm-ma'rifatga chorlab, ta'lim tizimini yangilash, milliy ongni shakllantirish, ijtimoiy adolatni qaror toptirish va jamiyat taraqqiyotiga erishishni asosiy maqsad qilib oldilar.

Ular taraqqiyotning asosiy yo'li sifatida bilim va tarbiyani ko'rdilar hamda jamiyat kelajagi bevosita yosh avlodning saviyasi bilan bog'liq ekanini ta'kidladilar.

Jadidchilik harakati Turkiston bilan cheklanib qolmay, butun musulmon sharqida kechayotgan islohotchilik jarayonlarining uzviy bir qismi bo'ldi.

Ismoil G'aspirinskiy ilgari surgan "usul-i jadid" g'oyalari Turkiston ziyolilari tomonidan qabul qilinib, mahalliy sharoitga mos holda rivojlantirildi.

Natijada yangi usuldagi maktablar ochildi, darsliklar yaratildi, matbuot va teatr orqali xalq ongiga ta'sir o'tkazish yo'lga qo'yildi.

Jadidlar eski maktablarda faqatgina diniy bilimlar bilan cheklanib qolinishini tanqid qilib, dunyoviy fanlarni o'qitish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish tarafdori bo'ldilar.

Jadidchilik harakatining muhim jihatlaridan biri uning ma'naviy-axloqiy yo'nalishi bilan ham bog'liq edi. Jadidlar nafaqat savodxonlikni oshirish, balki insonni komil shaxs sifatida tarbiyalash masalasiga ham katta e'tibor qaratdilar.

Ular axloq, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, birlik va milliy g'urur kabi tushunchalarni jamiyat taraqqiyotining muhim omillari sifatida baholadilar. Shu sababli jadidchilik harakati ta'lim, adabiyot, jurnalistika, teatr va jamoat faoliyatini o'z ichiga olgan keng qamrovli ijtimoiy harakatga aylandi.

Mazkur maqolada jadidchilik harakatining shakllanishiga olib kelgan omillar, uning tarixiy ahamiyati va eng asosiysi — jadidchilik harakatining asosiy maqsadlari ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Jadidlar tomonidan ilgari surilgan g'oyalarning bugungi ta'lim tizimi va jamiyat rivoji uchun tutgan o'rni tahlil qilinadi. Ushbu mavzuni o'rganish orqali jadidchilik harakatining nafaqat tarixiy hodisa, balki bugungi kun uchun ham muhim bo'lgan ma'naviy va pedagogik meros ekanini anglash mumkin bo'ladi.

XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Turkiston o'lkasining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotida chuqur inqiroz holati yuzaga kelgan edi. Bu davrda mintaqa Rossiya imperiyasi mustamlakasi hisoblanib, mahalliy aholi siyosiy huquqlardan deyarli mahrum, iqtisodiy jihatdan qoloq, madaniy va ma'naviy rivojlanishda esa boshqa hududlardan ancha orqada qolgan edi. Ana shunday murakkab sharoit jadidchilik harakatining vujudga kelishiga zamin yaratdi.

Jadidchilik harakatining paydo bo'lishidagi asosiy sabablarning biri — ta'lim tizimining eskirib qolganligi edi. An'anaviy maktab va madrasalarda ta'lim asosan diniy bilimlar bilan cheklanib, o'qitish usullari yodlashga asoslangan bo'lib, zamonaviy fanlar deyarli o'qitilmas edi.

O'quvchilar yillar davomida tahsil olib ham savod chiqarishda qiynalar, hayot uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'la olmas edilar. Bu holat jamiyat taraqqiyotiga jiddiy to'sqinlik qilayotganini ilg'or fikrli ziyolilar chuqur anglay boshladilar. Shuning uchun ham jadidlar ta'limni isloh qilishni eng muhim vazifa deb bildilar.

Ikkinchi muhim sabab — xalqning savodsizlik darajasining yuqoriligi edi. O'sha davrda aholining katta qismi o'qish va yozishni bilmas, bu esa ularning ijtimoiy faolligi va dunyoqarashining cheklanishiga olib kelardi.

Savodsiz jamiyatni boshqarish oson bo'lgani uchun mustamlakachi siyosat aynan shunday holatni saqlab qolishga intilgan. Jadid ziyolilari esa savodli xalqgina o'z haq-huquqini anglab yetishini, taraqqiyot yo'liga chiqa olishini tushunib, ommaviy savodxonlikni ta'minlash zaruratini ilgari surdilar.

Jadidchilik harakatining paydo bo'lishiga yana bir muhim omil — Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati bo'ldi. Mahalliy xalqning siyosiy va iqtisodiy jihatdan kamsitilishi, yer-suv masalalaridagi adolatsizlik, milliy manfaatlarning e'tibordan chetda qolishi milliy norozilik kayfiyatini kuchaytirdi. Jadidlar bu muammolarga qurol bilan emas, balki ilm, ma'rifat va ongni oshirish orqali qarshi turish mumkin deb hisobladilar. Ular xalqni uyg'otish, milliy ongni shakllantirish orqali mustaqil fikrlaydigan jamiyat barpo etishni maqsad qildilar.

Shuningdek, jadidchilik harakatining shakllanishiga tashqi madaniy va ilmiy ta'sirlar ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. XIX asr oxirlarida Turkiston ziyolilari Qrim, Qozon, Istanbul,

Boku kabi markazlarda bo'layotgan ma'rifiy harakatlar bilan tanisha boshladilar. Ismoil G'aspiralining "usul-i jadid" ta'lim tizimi, gazeta va jurnallari Turkiston jadidlariga katta ilhom manbai bo'ldi. Ular musulmon jamiyatini zamonaviy ilm-fan bilan uyg'unlashtirish mumkinligini anglab yetdilar.

Yana bir sabab — jamiyatda axloqiy va ma'naviy tanazzulning kuchayishi edi. Jaholat, xurofot, bid'at va eskicha qarashlar odamlarning fikrlash doirasini toraytirib qo'ygan edi. Jadidlar bunday illatlarning ildizi savodsizlikda ekanini ta'kidlab, axloqiy tarbiyani ta'lim bilan uzviy bog'liq holda olib borish zarur deb bildilar. Shu sababli jadid adabiyotida tarbiya, axloq, vatanparvarlik va insonparvarlik g'oyalari yetakchi o'rin egalladi.

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakati tasodifan paydo bo'lmagan, balki Turkiston jamiyatida to'planib qolgan siyosiy, ijtimoiy, madaniy va ma'naviy muammolarning mantiqiy natijasi sifatida vujudga kelgan. Ta'lim tizimining qoloqligi, xalq savodsizligi, mustamlakachilik siyosati, tashqi ma'rifiy ta'sirlar hamda milliy ongning uyg'onish ehtiyoji jadidchilik harakatining shakllanishida hal qiluvchi omillar bo'lib xizmat qilgan.

Xulosa

jadidchilik harakati XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-ma'naviy hayotida yuzaga kelgan muhim ma'rifiy va madaniy yangilanish bo'lib, uning asosiy sabablari ko'p qirrali edi. Rossiya imperiyasining hududni mustamlakaga aylantirishi, eski maktab tizimidagi cheklovlar, iqtisodiy o'zgarishlar va shaharlarning rivojlanishi, shuningdek, savodsizlik darajasi va zamonaviy fanlarni o'rganish zarurati harakatning paydo bo'lishiga turtki berdi.

Shu bilan birga, arab va turkiy dunyoda yoyilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari ham jadidlar fikrini shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Natijada, jadidchilik harakati nafaqat xalqni ilm-ma'rifatga, balki milliy uyg'onish, taraqqiyot va jamiyatni modernizatsiya qilish yo'lida yo'naltirdi. Bu harakatning ijtimoiy, madaniy va ta'limiy ahamiyati, bugungi kunda ham o'z tarixiy va pedagogik qiymatini yo'qotmagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmadjonova G. Turkistonda jadidchilik harakatining paydo bo'lishi // Tamaddun Nuri. – 2022. – №5. – B. 12-25. – URL: <https://jurnal.tamaddunnuri.uz/index.php/tnj/article/view/2287>

2. Ergasheva S.A. Jadidchilik harakati va uning o'zbek jamiyatiga ta'siri // Ilmiy Tadqiqotlar jurnali. – 2023. – №4. – B. 34-47. – URL: <https://journalss.org/index.php/tad/article/view/9829>

3. Kadirova N.Y. Jadidchilik harakatining O'zbekiston jamiyatini modernizatsiyalashdagi o'rni // Ilmiy Tadqiqotlar va Ularning Yechimlari. – 2025. – №1. – B. 10-22. – URL: <https://worldlyjournals.com/index.php/ituy/article/view/12673>

4. Jadidchilik // Wikipedia. – URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Jadid?utm_source=chatgpt.com

5. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim va tarix darsligi. – Toshkent, 2024. – B. 45-67.

URL:

–
<https://aps.tsuos.uz/storage/users/137/books/2G6ADFPTUWQgf32kAXPYwEYgQfxqS32WRRUBvDyf.pdf>

6. NamDU Tarix kitobi. – Namangan, 2024. – B. 78-90. – URL:

https://namdu.uz/media/Books/pdf/2024/12/24/NamDU-ARM-14892-JADIDLAR_TARIXI.pdf